Gauta 2009 05 04

RAIMONDA NORKUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

ANGELŲ SĄLYTIS SU SIELOMIS KELIONĖJE ANAPUSYBĖN LIETUVOS SAKRALINĖJE DAILĖJE

Angels' Contact with Souls in Their Journey to the Beyond in Sacral Art of Lithuania

SUMMARY

The *subject* of this discourse is the kind of role angels have in the life of a soul at the moment of death as well in life beyond and its expression methods in art. It is shown in the paper how the implicit kindness and support of the Guardian Angel to an individual soul, the significance of rewards for living a true life is pictured through the confrontation of the good and evil in images with St. Michael Archangel. The subject is analysed with reference to some examples of sacral art of Lithuania of the 16th–18th centuries.

The discourse is a preface, an introduction to a deep subject. The aim is to represent the journey of a soul and the contact with angels in a chronological order, from man's infancy to the attainment of salvation, thus showing the continual mysterious friendship with angels.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariamas angelų sąlyčio su sielomis vaizdavimas mene, išskiriant žemiškąjį žmogaus kelią, mirties momentą ir kelionę anapusybėn. Angelo svarba sielos gyvenime parodoma per besąlygišką Angelo Sargo gerumą ir pagalbą kiekvienai sielai, krikščioniškai teisingai nugyvento gyvenimo įvertinimą, matomą gėrio ir blogio konfrontacijoje, kuri vaizduojama šv. Arkangelo Mykolo paveiksluose. Ši tema analizuojama remiantis Lietuvos sakralinės dailės (XVI–XVIII a.) pavyzdžiais. Dauguma analizuojamų kūrinių anksčiau nebuvo plačiau tyrinėti.[1] Nagrinėjami kūriniai atskleidžia nuolatinį transcendentinį angelo ir sielos ryšį, jo sklaidą ir pasireiškimą bažnytinėje dailėje, tačiau neatskleidžia šios tematikos kūrinių paplitimo Lietuvos bažnytinėje dailėje. Šis straipsnis yra daugiau „įvedimas" į gilią ir svarbią temą, kurios tikslas yra apibūdinti žmogaus santykį su angelais, padedančiais jam nuo kūdikystės siekti svarbiausio krikščioniškojo tikslo – išganymo. Žmogaus sielos ir angelų santykio ieškoma tyrinėjant angelų vaizduoseną bažnytinės dailės kūriniuose.[2]

RAKTAŽODŽIAI: angelai, sielos, Lietuvos sakralinė dailė.
KEY WORDS: angels, souls, sacral art of Lithuania.

Šalia kiekvieno tikinčiojo būna angelas globėjas ir ganytojas, vedantis jį per gyvenimą.
Šv. Bazilijus Eun. 3,1.

NEPAŽĮSTANTYS MIRTIES ANGELAI IR MIRTIS

Angelų vaidmenį ir jų nešamo slėpinio suvokimą bažnytinio meno kūriniuose galima pažinti pasitelkiant Šventojo Rašto tekstus ir Katalikų Bažnyčios mokymo tezes. Pagal krikščioniškąją tradiciją, angelai iš prigimties yra bekūnės asmeninės būtybės (Hbr 1,14), turinčios protą, valią ir nemirtingos (Lk 20,36). Pagal Tradiciją tikima, kad Dievas sukūrė angelus savo ir žmonių tarnystei ir jie yra aukščiausi tarp visų Dievo tvarinių. Vienu metu buvo sukurta nesuskaičiuojama daugybė miriadų angelų (Kol 1,16, Neh 9,6, Apr 5,11) ir jie niekada nemiršta.[3] Naujausiame Katalikų Bažnyčios Katekizme pripažįstama, jog angelai yra tikėjimo tiesa.[4] Biblija ir Katalikų Bažnyčia neabejoja angelų egzistavimu, priešingai, pripažįstamas svarbus angelų vaidmuo įvairiuose Šventojo Rašto įvykiuose ir pačios Bažnyčios gyvenime.[5]

Tūkstančių tūkstančius angelų, minimų Biblijoje, bandyta sugrupuoti ir įvesti tam tikrą sistemą jų įvairovėje. Angelologijoje pripažįstama, jog V a. traktatą *Apie dangiškąją hierarchiją*, kuriame išdėstytos angelų hierarchinės grupės, parašė vienas iš apokrifinių tekstų autorių teologas Dionisijus Areopagitas. Jo pateiktoje hierarchijoje angelai pagal atliekamo vaidmens, funkcijų svarbą suskirstyti į devynis chorus, sugrupuotus į tris triadas: 1) serafimai, cherubinai, sosto; 2) viešpatystės, galybės, valdžios; 3) kunigaikštystės, arkangelai, angelai.[6] Aptariamoje temoje svarbiausia yra žemiausia angeliškosios hierachijos grandis, kurios paskirtis yra tarnauti ir bendrauti su žmonija, tai angelai, Angelas Sargas ir vienas svarbiausių arkangelų – šv. Arkangelas Mykolas.

Nors mene labai svarbi angelų vizualinė išraiška, Šventajame Rašte itin mažai informacijos apie angelų išvaizdą. Kaip teigia šv. Augustinas, angelai pagal prigimtį yra dvasios. Jei reikia, Biblijos įvykiuose veikiantys angelai paprastai pasirodo žmogaus pavidalu, bet Šventajame Rašte vis tik labiau pabrėžiamos jų pareigos, veikla, per juos veikianti apreiškiančioji Dievo valia. Angelai dalyvauja daugelyje Šventojo Rašto įvykių, kai kuriuose pasireiškia kaip svarbūs dalyviai mirties valandą, pvz., Lozoriaus istorija, kurioje atskleidžiamas angelų rūpinimasis tikinčiaisiais mirties momentu ir jų pomirtine būtimi. Mene šis biblinis pasakojimas atskleidžiamas vaizduojant, kaip angelai pasirūpina Lozoriumi po mirties nunešdami jį į Dangų (Lk 16,22). Taip pat ir šventųjų, ir Švč. Mergelės Marijos apoteozėse į Dangų juos lydi angelai.

Vienas svarbiausių angelų, šv. Arkangelas Mykolas, laikomas angeliškuoju Naujojo Izraelio, t.y. Katalikų Bažnyčios ir jos globėjos Šventosios Romos Imperijos Angelu Sargu. Naujajame Testamente šv. Mykolas minimas Judo laiške, kuriame atskleidžiamas arkangelo

užtarimas ir tarpininkavimas kovojant su blogosiomis dvasiomis, ypač išryškinant jo svarbą mirties momentu. Šv. Arkangelas Mykolas, kaip dvasinė būtybė, tarnaudama Dievui, globoja žmones, gelbsti ir saugo juos nuo tamsiųjų dvasių, palydi į Paskutinį teismą ir galiausiai į išganymą. Apie tai kalbama ir Laiške žydams, kur apibrėžiama angelų doktrina: „Argi jie nėra tik tarnaujančios dvasios, išsiųstos patarnauti tiems, kurie paveldės išganymą?“ (Žyd 1,4).

Angelo Sargo svarbą tiriant angelų santykį su mirties tematika taip pat atskleidžia jo kulto plitimas, siejamas ir su laimingos, arba gerosios, mirties siekiu[7]. Tekstuose apie laimingą, gerą mirtį[8] pabrėžiamas Angelo Sargo vaidmuo žmogaus agonijoje: „Jis pristatytas kaip skatinantis geras mirštančiojo intencijas, padedančias priešintis blogio puolimui.“[9] Analizuojamai temai taip pat aktualus tikėjimo momentas, t.y., kad tikima angelų ir ypač šv. Arkangelo Mykolo ir Angelo Sargo globa bei užtarimu mirties akivaizdoje ir tuo, jog jie palydi mirusiųjų sielas į dangų bei gina nuo blogio. Šis teiginys patvirtinamas Ligonių patepimo (arba Paskutinio patepimo) sakramentu, kuriuo kreipiamasi į šventąjį Arkangelą Mykolą, Angelą Sargą ir kitus angelus, prašant jų užtarimo ir globos. Kaip pavyzdį galima pateikti vieną iš kreipinių: „<...> Išgirsk mus, šventasis Viešpatie, visagali Tėve, amžinasis Dieve, ir teikis pasiųsti iš dangaus savo šventąjį angelą, kuris saugotų, globotų, sergėtų, lankytų ir gintų visus gyvenančius šiame būste<...>“.[10]

Aukščiau aptarti teiginiai pagrindžia egzistuojančius angelų ir kiekvienos sielos artimus ryšius. „Angelų kaip dvasinių būtybių, tarpininkaujančių tarp transcendentinės sferos ir žemiškojo pasaulio, misija yra saugoti žmones (Ps 34,8; 91,10-13) nuo kūdikystės (Mt 18,10) ligi mirties (Lk 16,22) ir juos užtarti (Job 33,23-24; Zch 1,12; Tob 12,12). Angelai ir išskirtinai Angelas Sargas užjaučia, gelbėja nuo pavojų, piktųjų dvasių, baimių bei veda tiesos keliu.“[11] Angelai padeda siekti išganymo, pagrindinio žmogaus tikslo, ir po žemiškosios mirties. Angelas Sargas yra žmogaus palydovas iki Paskutinio teismo, kai šv. Arkangelas Mykolas sveria sielas didžiosiose gyvenimo svarstyklėse atskirdamas geruosius darbus nuo piktųjų. Galiausiai angelai veda ir sutinka sielas prie vartų į Dangaus karalystę.

ANGELŲ SĄLYČIO SU SIELOMIS ATSPINDYS BAŽNYTINĖS DAILĖS KŪRINIUOSE

Tiek žemiškajame žmogaus gyvenimo kelyje, tiek kelionėje anapusybėn angelas dalyvauja kaip globėjas ar bendrakeleivis. Analizuojamoje temoje pastebimas įdomus dualistinis aspektas, parodantis angelų svarbą tiek fizinės mirties momentu, tiek skaistykloje ir Paskutiniame teisme, „paskutinėje stotelėje“ į amžinąjį gyvenimą.

Angelų santykis su sielomis mirties tematikos kontekste atskleidžiamas įvairiuose ikonografiniuose siužetuose: An-

gelas Sargas, Sielų Globėjas, Maldų Nešėjas, šv. Arkangelas Mykolas ir Paskutinis Teismas, Sielų Palydėjimas į Dangų ir pan. Angelai vaizduojami ir kartu su mirusiuoju arba klūpantys šalia mirštančio ar jau mirusio asmens.[12] Pastarieji pavyzdžiai dažniausiai randami XIV–XVI a. rankraščiuose. Deja, tokių ankstyvų pavyzdžių Lietuvos bažnytinėje tapyboje neaptinkame. Kita vertus, šios tematikos simbolinė reikšmė ir įvaizdis iš dalies išreiškiamas kituose siužetuose, pvz., šv. Arkangelo Mykolo su svarstyklėmis atvaizduose. Taigi, kaip visi šie siužetai atsiskleidžia bažnytinėje Lietuvos dailėje? Iš tikrųjų kol kas vienareikšmiškai negalima į tai atsakyti, kadangi kontekstas vis dar nėra pakankamai išsamiai išanalizuotas ir archyvinė medžiaga šia tematika turėtų būti išstudijuota itin kruopščiai. Kol kas galima remtis išlikusiais meno kūriniais, dažniausiai sukurtais tiksliai sekant gerai žinomų Vakarų tapytojų dailės kūriniais (pvz., Guido Reni, Pietro da Cortona, Annibale Carracci, Rafael Santi). Žvelgiant į išlikusius pavyzdžius, galima išskirti keletą grupių, atspindinčių svarbiausius nagrinėjamos temos aspektus bei keletą iš jų išanalizuoti atskirai.

ANGELO SARGO ATVAIZDAI

Pagal Šventojo Rašto tekstus ir krikščioniškąją sampratą glaudžiausias angelų ir žmonių ryšys yra tarp žmogaus ir jo Angelo Sargo. Daugelyje Vakarų Europos šalių Angelo Sargo ikonografija suklestėjusi, o Lietuvoje pradėjo formuotis po Tridento Susirinkimo. XVII a. ypač suklestėjęs barokas ir Pietro da Cortona sukurtas „Angelo Sargo“ atvaizdas stipriai paveikė jo įvaizdį, Angelas Sargas dažniausiai vaizduojamas gana lakoniškoje ikonografinėje kompozicijoje, jo įvaizdis išreiškiamas apibendrintai ir abstrakčiai, o įvairios angelologijoje jam priskiriamos funkcijos redukuojamos iki simbolinio globos įvaizdžio.[13]

(1 iliustracija) Pirmajame nagrinėjamame pavyzdyje, Andriaus Romanovskio „Angelas Sargas“ (1680 m.), paveikslo kompozicija atitinka baroko epochos Angelo Sargo ikonografinį tipą, kuris pastebimas ir kituose nagrinėjamuose pavyzdžiuose. Baroko epochos kūriniuose angelas vaizduojamas stovintis šalia globojamos sielos (mažo vaikelio). Jis yra tarsi neatskiriamas sielos brolis. Paveiksle vaizduojamų figūrų kompozicija (angelo ir vaiko) gali būti suprantama kaip globos, atsidavimo ir meilės išraiška. Viena ranka pakelta link „Švč. Trejybės skatina atkreipti dėmesį į dieviškąsias dorybes (tikėjimą, viltį ir meilę), leidžiančias būti harmonijoje su Švč. Trejybe. Kita vertus, šis gestas reiškia, kad Angelas Sargas yra tarpinė grandis Dievo ir žmogaus asmeniniame ryšyje.“[14] Paprastai angelas vedasi vaikutį paėmęs už rankos, tokiu būdu pabrėžiant gilų jų tarpusavio ryšį.[15]

(2 iliustracija) Kitas pavyzdys – tai nežinomo dailininko sukurtas „Angelas Sargas“ iš Viduklės bažnyčios (XVIII a. III ketv.). Sudėtingoje barokinėje kompozicijoje, šalia pagrindinės Angelo Sargo

1 il. Andrius Romanoskis. Angelas Sargas. 1680 m. iš Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios Kaune. Kauno arkivyskupijos bažnytinio meno muziejus. Inv. No Bmt 1 // Iš kn. Darbai ir dienos 26. Lietuvos dailė: kryptys ir srovės. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 2001

2 il. Nežinomas Lietuvos dailininkas. Angelas Sargas. XVIII a. III ketv. Iš Viduklės bažnyčios. Kauno arkivyskupijos bažnytinio meno muziejus // Fot. T. Pabedinskas

temos, kūrinyje išplėtotos gretutinės Šventojo Rašto istorijos: apie Juditą, šv. Petro išvadavimą, Loto ir jo dukterų išgelbėjimą nuo Sodomos ir Gomoros sunaikinimo. Pastarieji naratyviniai siužetai papildo Angelų Sargų globėjiškų misijų įvairovę. Paveiksle atskleidžiamas tiek žmogaus ir jo Angelo Sargo gilus ryšys, tiek tikėjimo ir geros valios svarba. Tad šiame kūrinyje išreiškiama įvairialypė Angelo Sargo globa ir apsauga. Aptariamas paveikslas yra vienas įdomiausių ir sudėtingiausių baroko meno žinomų pavyzdžių. Jis itin vertingas dėl įvairiapusiškos, individualios ikonografinės programos, harmoningai derančios su meniniu išraiškingumu ir tekstu.[16]

(3 iliustracija) „Angelo Sargo“ paveikslas iš Tabariškių bažnyčios (XVIII a.) sukurtas pagal panašią barokinę ikonografinę kompoziciją kaip ir aukščiau aptarti kūriniai. Tačiau šis paveikslas turi labiau išgrynintą Angelo Sargo ikonografinę schemą, neapkrautą gretutinėmis temomis. Tokiu būdu visas idėjinis prasminis krūvis yra paveikslo centre – angelo ir žmogaus figūrų kompozicijoje. Pirmajame plane matomas angelas ir

vaikas nutapyti tradiciniu rakursu, o paveikslo apatiniame dešiniajame kampe matome mažytes figūras – to paties angelo ir pagyvenusio vyriškio. Tokiomis paprastomis kompozicinėmis sąsajomis kūrinyje atskleidžiama ir pabrėžiama nuolatinė Angelo Sargo globa ir apsauga, nuo kūdikystės iki mirties.

SKAISTYKLOS SIELŲ GLOBĖJAI

Šventojo Rašto įvykiuose Angelas Sargas neteisia nuodėmingų sielų, bet saugo ir padeda joms siekti išganymo, o galią teisti turi tik šv. Arkangelas Mykolas. Kaip tvirtino šv. Bernardas Sienietis, Angelas Sargas nepalieka išbandymus patiriančios globojamos sielos. Remiantis Biblija angelai gali padėti sieloms skaistykloje.[17]

Kaip teigia šv. Augustinas, skaistykla yra ne vieta, o sielos būsena. Tačiau oficialiai dar XIII a. Katalikų Bažnyčia pripažino skaistyklą.[18] Viduramžių dailėje susiformavo sielų apsivalymo skaistykloje siužetas, kuriuose angelų pagrindinis vaidmuo yra sustiprinti sielas, o joms apsivalius, palydėti jas į dangų. Šis siužetas buvęs gana populiarus XVI–XVIII a. Kaip pavyzdį *(4 iliustracija)* galima pateikti paveikslą „Švč. Mergelė Marija skaistyklos sielų užtarėja“ (XVIII a.) iš Giedraičių Šv. Baltramiejaus bažnyčios, kuriame vaizduojama, kaip angelai saugo ir globoja sielas tarpininkaujant Dievo Motinai ir veikiant Švč. Trejybės valioje. Angelai padeda sieloms ištverti skaistyklos apvalančioje ugnyje patiriamas kančias. Taip pat paveiksle pastebimai išreiškiama tarpininkaujanti

3 il. Nežinomas dailininkas. Angelas Sargas. XVIII a. (?). Tabariškių Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia // Fot. R. Norkutė

4 il. Nežinomas dailininkas Švč. Mergelė Marija, skaistyklos sielų užtarėja. XVIII a. Giedraičių Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia // Iš kn. Kaišiadorių vyskupijos sakralinės dailės paveldas / Sud. S. Poligienė. Vilnius: Savastis, 2006.

5 il. Nežinomas dailininkas. i Bažnytinė vėliava „Memento mori". XVIII a. Pavandenės Šv. Onos bažnyčia // Iš kn. Butrimas A. Telšių kraštas: istorija, kultūra, meno paminklai. Vilnius: VDA leidykla, 2005.

6 il. Nežinomas dailininkas. Rojaus sodas. XVIII a.? Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčia. Prieangio freska. Fot. R. Norkutė

angelų padėtis, jie vaizduojami tarp dviejų sferų: skaistyklos ir dangaus (Švč. Mergelė Marija ir Švč. Trejybė). Tad šioje XVIII a. sukurtoje barokinėje kompozicijoje pabrėžiama, jog angelai rūpinasi ir sustiprina tikinčiųjų sielas ir tuomet, kai jos patiria apsivalymą skaistykloje bei padeda joms pasiekti išganymą.

(5 iliustracija) Kitas pavyzdys yra bažnytinė vėliava „Memento Mori" (XVIII a.) iš Pavandenės bažnyčios. Vienoje vėliavos pusėje pavaizduota simbolinė mirties personifikacija – tai giltinė su dalgiu, o kitoje pusėje ištapyta skaistyklos scena – angelas sustiprina ir gelbėja sielą nuo skaistyklos ugnies ir atskiria ją nuo kitų nuodėmingų sielų. Sielos tyrumas simboliškai išreiškiamas karnacijos spalva, t.y. tyra siela – šviesios odos gymio žmogus, o nuodėmingos – tamsiaodės. Šioje paprastoje kompozicijoje aiškiai pabrėžiamas dėmesys ir angelo pagalba individualiai sielai.

(6 iliustracija) Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios prieangio freskos „Rojaus sodas" (XVIII a.) kompozicijoje angelų vaidmuo sielos išganyme ne taip ryškiai pabrėžiamas. Freskoje vaizduojama siela jau „apsivaliusi", kadangi vėlė vaizduojama kaip jauna mergina, kurios plaukus juosia gėlių vainikas, apsirengusi gėlėta šviesia ilgarankove suknele, jai iš šonų žydinčios baltos lelijos. Freskos apačioje sparnuotos angelų galvutės tarsi keliančios skaisčią sielą link dan-

gaus vartų į rojų, kurie ištapyti freskos viršuje ir apsupti angeliukų, vienas iš jų su gėlėmis rankose rodo sielai kelią į dangaus vartus. Pačiame freskos viršuje, centre pavaizduota simbolinė Apvaizdos akis ir nuo jos sklindanti dieviškoji šviesa apgaubia dangaus vartus ir juos saugančius angelus.

ŠV. ARKANGELAS MYKOLAS PASKUTINIO TEISMO SIUŽETE

Pagal Bibliją, Paskutinio teismo diena yra labai svarbi kiekvieno krikščionio kelyje. Mirtis yra tarsi tarpinė stotelė sielos kelionėje į išganymą. Paskutinio teismo paveiksluose perteikiami žmogaus žemiškojo gyvenimo teismo ir jo sielos kelionės paskutiniai momentai. Šiuose kūriniuose pabrėžiama savita sielų atranka ir jų užtarimas. Kiekvienas mirtingasis yra teisiamas atsižvelgiant į jo nugyventą gyvenimą, geri ir blogi darbai kruopščiai atskiriami ir pasveriami didžiosiomis gyvenimo svarstyklėmis. Šv. Arkangelas Mykolas yra Dievo valios vykdytojas ir užima ypatingą rolę Paskutinio teismo scenoje. Jo svarba išryškinama ir ikonografinėje schemoje, paprastai jis vaizduojamas pačiame kompozicijos centre. Šventajame Rašte taip pat kalbama apie šv. Arkangelo Mykolo pareigą teisti sielas.[19]

Pagal turimus duomenis Lietuvoje veikiausiai neišliko Paskutinio teismo scenas vaizduojančių atvaizdų, nors manoma, jog XVII–XVIII a. jų būta bažnyčiose.[20] Tad Paskutinio teismo tematiką, t.y. sielos teisimo momentą, atspindi visai atskiras ir dažniausiai altorinis ikonografinis tipas – scenos su šv. Arkangelu Mykolu, sveriančiu sielas ir kovojančiu su demonu. Pastarosiose kompozicijose simboliškai išreiškiama tiek didžioji Paskutinio teismo scena, tiek kontrreformacinės Bažnyčios idėjos.

(7 iliustracija) Vienas ankstyviausių tokių pavyzdžių yra „Šv. Arkangelas Mykolas“, saugomas Lietuvos dailės muziejuje (Vilnius). Tai vienas iš keleto darbų, turinčių manierizmo bruožų, sukurtas XVI–XVII a. Darbas priklausė Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčiai Vilniuje ir puošė vieną iš jos altorių, tiesa, atskiras titulinis šv. Arkangelo Mykolo altorius įrengtas tik XIX a.[21]

Nagrinėjamo paveikslo kompozicijos centre šarvuota apranga pasipuošęs arkangelas vaizduojamas su galingais sparnais, laikantis kalaviją ir svarstykles, pastarosios yra jo pagrindinis atributas dar nuo XII a., simbolizuojantis vieną iš jo pareigų – vykdyti teisingumą, sverti ir teisti sielas. Kalavijas simbolizuoja jo galią kovoti su blogio dvasiomis. Arkangelą supa mažesnieji angelai, kai kurie iš jų laiko arkangelo atributus, visi kartu jie sudaro arkangelo armiją, kuri padeda vykdyti Dievo valią ir teisingumą. Virš šv. Arkangelo Mykolo galvos išrašyta jo vardo reikšmė lotynų kalba „QUIS UT DEUS“ (*kuris yra kaip Dievas*) žymi arkangelo išskirtinį artumą Dievui, o šalia esanti Apvaizdos akis išreiškia visur esančią ir veikiančią Dievo valią ir šv. Arkangelo Mykolo tarnystę Dievui. Švč. Trejybės ženklas – akis pabrėžiama angelų galvutėmis, sugrupuotomis iš abiejų arkangelo pusių. Paveiksle pastebimas ryškus barokinis emblematišku-

7 il. Nežinomas dailininkas. Šv. arkangelas Mykolas. 1580–1630 m. iš Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios. Lietuvos dailės muziejus // Iš kn. LDK sakralinė dailė: atodangos ir naujieji kontekstai. Dailė 51. Vilnius: VDA leidykla, 2008.

8 il. Johanas Gotardas Berkhofas. Šv. arkangelas Mykolas. 1680 m. Balbieriškio Švč. Mergelės Marijos Rožančiaus bažnyčia // Iš kn. Lietuvos sakralinės dailės katalogas. T. 1. Vilkaviškio vyskupija. Kn. 5. Vilnius. 2003.

mas. Dalį arkangelo aprangos ir atributų laiko angeliukai, tokiu būdu pabrėžiamas atributų simboliškumas ir išryškinama šv. Arkangelo Mykolo svarba tarp angelų.

Analizuojamas paveikslas turėjo būti tikinčiųjų labai gerbiamas, kadangi žinoma, jog paveikslas turėjęs sidabro aptaisus, saugančius paveikslo sakralumą (jie dengė arkangelo šarvus, šalmą ir skydą su Jėzaus (?) monograma bei lotyniškai išrašytą jo vardą paveikslo viršuje).[22] Tačiau daugiau duomenų apie paveikslo gerbimą kol kas neaptikta.

(8 iliustracija) Kitas labai panašios kompozicijos darbas yra iš Balbieriškio bažnyčios. Tai vienas išskirtiniausių šv. Arkangelo Mykolo atvaizdų Lietuvos baroko dailėje. Paveikslas sukurtas apie 1680 m. ir priskiriamas vokiečių kilmės dailininkui Johanui Gotardui Berkhofui, sukūrusiam ne vieną vertingą kūrinį Lietuvos bažnyčių barokiniams altoriams. Įmantrios formos paveikslas yra autentiškuose drožinėto medžio rėmuose, atspindinčiuose baroko laikų dvasią. Šis darbas sukurtas pagal tą pačią ikonografinę schemą kaip ir aukščiau aptartas paveikslas. Šv. Arkangelas Mykolas drauge su angelais kovoja su blogosiomis dvasiomis. Paveikslo schemoje pastebima simetriška S raidės formos kompozicija, susidedanti iš arkangelo ir šėtono figūrų iš abiejų pusių supančių

angeliukų. Toks figūrų komponavimas išryškina jų reikšmingumą ir tarpusavio santykius.

Arkangelo vaidmens mirties momentu vaizduosena aptartose ikonografinėse schemose yra labiau simboliška, tačiau ji matoma dėl kūriniuose taikytų kompozicijos principų ir pavaizduotų atributų. Abu pavyzdžiai priklauso kontrreformaciniam menui. Šiuo laikotarpiu šv. Arkangelo Mykolo įvaizdis buvo praplėstas, kadangi šv. Mykolas tapo ir su protestantizmu kovojančios Bažnyčios simboliu, tokiu būdu dar labiau pabrėžta jo galia ir pergalingumas prieš blogį. Tuo tarpu svarstyklės lieka pagrindinis atributas, primenantis šv. Arkangelo Mykolo galią teisti sielas.

IŠVADOS

Apibendrinant angelologijos aspektus galima tvirtinti, kad siela yra nuolatiniame ryšyje su angelu. Matyti, jog dėl žemiškajame gyvenime lydinčio Angelo Sargo ir šv. Arkangelo Mykolo užtarimo mirties momentu bei sielos apsivalymo skaistykloje metu, taip pat angelų, serginčių dangaus vartus, žmogaus sielos kelionė anapusybėn yra nuolat lydima angelų. Angelo ir žmogaus sielos specifinis santykis matomas analizuotuose Lietuvos bažnytinės dailės pavyzdžiuose, labiausiai atspindėtas šiuose ikonografinėse kompozicijose:

- Angelas Sargas – paprasta ir apibendrinta kompozicija, kurioje rūpestingumas ir globa mirties momentu nėra vaizdžiai išskiriami. Šioje ikonografinėje schemoje simboliškai išreiškiamas besąlygiškos ir nuolatinės globos įvaizdis.
- Angelas ir siela skaistykloje – tokiose kompozicijose vaizduojamas sielų apsivalymas. Angelo vaidmuo čia yra sustiprinti jas ir padėti iškęsti apvalančias skaistyklos ugnies liepsnas, o apsivaliusias sielas pakylėti iki dangaus vartų. Tokiuose kūriniuose regimas angelo ir sielos tiesioginis santykis keliaujant anapusybėn.
- Sielas sveriančio šv. Arkangelo Mykolo kompozicijoje išskiriamas ypatingas Paskutinio teismo momentas – tai yra tarsi didysis laiptelis į išganymą. Šiuose kūriniuose išryškinamas kitoks angelo vaidmens pobūdis, kadangi teismo akivaizdoje arkangelas nepadeda sielai ir nebegali jai padėti, o įvertina sielą pagal jos geruosius ir bloguosius darbus.

Straipsnyje analizuotos iš pažiūros skirtingo pobūdžio ikonografinės kompozicijos tarpusavyje siejasi prasminiais ryšiais; šios kompozicijos vaizdžiai atskleidžia įvairiapusį ir sudėtingą žmogaus ir angelo sąlytį keliaujant anapusybėn.

Literatūra ir nuorodos

[1] Keturi kūriniai išsamiau analizuoti šiose publikacijose: V. Almonaitytė-Navickienė, L. Šinkūnaitė. Angelo Sargo mįslė // *Darbai ir dienos* 26. *Lietuvos dailė: kryptys ir srovės*. – Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 2001, p. 29–32; R. Norkutė. Viduklės bažnyčios An-

gelo Sargo paveikslas // *Logos*, 2003, nr. 35, p. 177–186, *Logos* 2004, nr. 36, p. 145–156; Šv. Arkangelas Mykolas // http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Muziejusirpadaliniai/arkangelas.htm; D. Vasiliūnienė. Paveikslas *Šv. Arkangelas Mykolas // Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1, Vilkaviškio vyskupija, Kn. 5. – Vilnius, 2003, p. 113.

2 Straipsnis parengtas remiantis pranešimu Angels' Contact with Souls in Their Journey to the Beyond in Sacral Art of Lithuania (17 –18th centuries), skaitytu tarptautinėje konferencijoje *Homburger Gespräch 2007* Gdanske.

3 Angelology: Doctrine of Angels //

4 Katalikų Bažnyčios katekizmas, 1996. Punktas nr. 328 // http://katekizmas.lcn.lt/kbk1996p2003/N11480.html

5 Ten pat, nr. 329–336.

6 *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Sud. D. Ramonienė. – Vilnius: VDA, p. 25.

7 L. Jovaiša. Brolijos // *Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. Ališauskas, L. Jovaiša ir kiti. – Vilnius: Aidai, 2001, p. 121; R. Varsackytė. Kauno miesto ir Bažnyčios kultūrų sąveika XVI a. pab.–XVIII a. pr. Daktaro disertacija, p. 89, p. 91.

8 M. Paknys tyrinėdamas mirties reiškinio sampratą LDK kultūroje, aptardamas tiek gerosios mirties vadovėlius, tiek skaistyklos vaizdinį, savo studijoje angelų įvaizdžio neišskyrė. Žr.: M. Paknys. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVII a.* – Vilnius: Aidai, 2008.

9 IrenaVaišvilaitė. Šventųjų kultas XVIa. antroje–XVII a. pirmoje pusėje. // *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* – Vilnius: Aidai, 2005, p. 129.

10 Paskutinis patepimas. // Šv. Pijaus X kunigų brolija Lietuvoje. http://www.fsspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=750&Itemid=101 (Žiūrėta 2008 07 16)

11 R. Norkutė, ten pat.

12 Mirties angelo motyvas antkapių reljefuose, paplitęs etruskų kultūroje (I a.), apskritai yra vienas ankstyviausių angelų vaizdavimo mene pavyzdžių, kuomet angelai vaizduoti su mirusiųjų knyga arba nešantys mirusįjį. Žr.: P. O'Sullivan. *Wszystko o aniolach*. – Gdansk, 2004.

13 Plačiau žr.: R. Norkutė. Viduklės bažnyčios Angelo Sargo paveikslas // *Logos*, nr. 35, 2003, p. 177–186, *Logos*, nr. 36, 2004. p. 145–156.

14 *Logos*, 2003, nr. 35, p. 185.

15 Ten pat.

16 Plačiau žr.: *Logos*, 2003, nr. 35, p. 177–186.

17 Mt 13, 41–43; 18, 9; 25, 41; Mk 9, 43; Lk 3, 17; Hebr 10, 27, Apr 20, 10–15.

18 R. Giorgi. *Angels and Demons in Art*. – Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2005, p. 51. Plačiau apie mirties, skaistyklos, išganymo sampratą Katalikų Bažnyčios liturgijoje žr.: Kun. Karl Stehlin. Dvi eschatologijos – katalikiška ir posusirinkiminė. // Romos Katalikų bažnyčios kongregacijos Šv. Pijaus X kunigų brolijos Lietuvoje internetinis tinklapis / http://www.fsspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=491&Itemid=40

19 Svarbiausias Paskutinio teismo siužeto šaltinis yra apreiškimas Jonui (Apr 12:7–9), taip pat labai svarbus tekstas yra Judo laiškas, kuriame pasakojama kova dėl Mozės kūno.

20 Menotyrininkės dr. R. Valinčiūtės-Varnės teigimu archyviniuose šaltiniuose yra tokių duomenų.

21 Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno restauravimo centro informacija. http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Muziejusirpadaliniai/arkangelas.htm (10 01 2007); D. Tarandaitė. Vilniaus Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios altoriniai paveikslai Lietuvos dailės muziejaus rinkiniuose. // *LDK sakralinė dailė: atodangos ir naujieji kontekstai. Dailė 51.* – Vilnius: VDA leidykla, 2008, p. 187–197.

22 Ten pat.